

Saamen kantaskandinaavisesta karjataloussanas- tosta

Johdanto

Tutkijoilla on ollut erilaisia näkemyksiä siitä, ovatko saamelaiset³ harjoittaneet karjataloutta jo varhain, ajanlaskun jälkeisen vuosituhannen alkupuoliskolla eli tarkemmin ottaen roomalaisen rautakauden (1–400 jaa.) ja kansainvaellusajan (400–700 jaa.) aikana. Tämä vastaa pohjoisgermaanisen kielihistorian osalta kantaskandinaavin aikaa, noin 200–700-luvuilla. Kielteiselle kannalle ovat päätyneet esimerkiksi T. I. Itkonen (1948: I, 183) ja Luobbal Sámmol Sámmol Ánte, Ante Aikio (2012: 80). Heidän mukaansa saamelaiskielissä esiintyvä vanha skandinaavisperäinen karjatalouteen liittyvä sanasto on saatu kauppasuhteiden kautta. Sen sijaan esimerkiksi Mikko Heikkilä (2014: 240) ja Minerva Piha (2018) ovat esittäneet, että ainakin eteläisimmät saamelaiset harjoittivat karjanhoitoa jo varhain.

Piha on esittänyt kaksi pääargumenttia, joiden perusteella hän esittää, että Ruotsin nykyisellä eteläsaamelaisalueella on harjoitettu varhaista karjanhoitoa. Ensimmäinen pääargumentti on, että Jämtlandista ja Härjedalenistä on löydetty arkeologisia kohteita, joiden löytöihin kuuluu karjaeläinten luita. Ensimmäisen vuosituhannen alkupuolelle, pääosin

¹ Suomen Akatemian hanke 349818, Turun yliopisto ja Oulun yliopisto.

² Suomen Akatemian hanke 349818, Turun yliopisto sekä Oulun ja Helsingin yliopistot.

³ Saamelaisilla tarkoitetaan tässä tekstissä saamen kieltä puhuneita ihmisiä, ei nykyisin tunnettua etnistä ryhmää.

200–500-luvuille, ajoitetuista kuudesta haudasta ja yhdeltä asuinpaikalta on löytynyt yksittäisiä hevosen- (kaksi palaa), lampaan- tai vuohen- (kolme palaa) sekä sianluita (kaksi palaa) (Piha 2018: 144, 149, 157, 222–223). Huomion arvoista on, että näiden kalmistojen haudoista on löytynyt myös huomattavasti isompia määriä esimerkiksi hirven-, peuran-, majavan- ja karhunluita sekä hirven- ja peuransarvia, mikä kertoo pyyntielinkeinojen tärkeydestä (Fossum 2006: 92; Piha 2018: 156).

Seitsemää tunnettua karjaeläimen luulöytöä, jotka edustavat mahdollisesti yli kolmensadan vuoden ajanjaksoa ja koko nykyistä Ruotsin eteläsaamelaisaluetta (n. 46 000 km²), ei voi pitää erityisen runsaana. Toisaalta ne eittämättä todistavat, että alueella oli karjaeläimiä tai sinne tuotiin niiden osia. Samalla on syytä todeta, että alueen arkeologisia kohteita on tutkittu vähän. Lisäksi on selvää, että vain osa luista on säilynyt nykyaikaan ja näistäkin vain osa on sellaisessa kunnossa, että niistä voidaan määritellä, mistä lajista ne ovat peräisin.

Finnmarkista ei samalta aikakaudelta tunneta lainkaan karjaeläinluita. Etelä-Tromssasta ja Nordlannista niitä tunnetaan vain sellaisista kohteista, joita pidetään yleensä skandinaavisina. (esim. Fossum 2006: 43, 85; Jensen 2020.) Useilta Paatsjoen laakson asuinpaikoilta on löydetty lampaan (tai vuohen) luita, jotka ajoittuvat kantaskandinaavisen kauden jälkeisen ajanjakson eli viikinkiajan (750–1050 jaa.) loppuun (Hedman ja muut 2015). Ottarin kertomus 800-luvun lopulta (ks. esim. Bately & Englert 2007) kertoo, että skandinaavien ja saamelaisten (*finnar*) välillä oli monipuolisia yhteyksiä. Venäjän puolella tutkimustilanne on niin huono, ettei selkeää käsitystä ole mahdollista muodostaa.

Toinen lähdekriittinen ongelma on, että edellä mainittujen kalmistojen tai asuinpaikkojen käyttäjien etnisyydestä, saati heidän käyttämässään kielestä, ei ole mahdollista tehdä varmoja päätelmiä nykyisten löytöjen ja arkeologisten tutkimustulosten perusteella. Ne sijoittuvat alueelle, jonka välittömässä naapurissa, pääosin rannikkoseudulla aina Ångermanlandiin asti, on asunut selvästi skandinaavista kulttuuria edustanutta väestöä, joka on elänyt viljelystä, mutta myös sisämaassa harjoi-

tettavasta pyynnistä (Fossum 2006: 43). Lähinnä sisämaassa asunut väestö vaikuttaa eronneen elintavoiltaan rannikon asukkaista ja eläneen pääosin metsästyksellä ja keräilyllä. Useat tutkijat ovat päätyneet esittämään, että aineisto viittaa siihen, että alueella on asunut yhteisöjä, jotka ovat edustaneet (ainakin) kahden eri kulttuurin tai etnisen ryhmän piirteitä joko elinkeinoiltaan tai arvomaailmaltaan. Yhteyksiä rannikon ja sisämaan ryhmien välillä on joka tapauksessa ollut. On mahdollista, että rannikon ja sisämaan yhteisöt ovat muodostaneet sellaisen etnis-kielellisen jatkumon, jolle ei ole nykyaikana vastinetta. (ks. esim. Fossum 2006: 47–50, 139–144.)

Toinen Piha (2018: 136, 170–171) pääargumentti ja Heikkilän (2014: 240) keskeisin argumentti on, että kantaskandinaavista lainattua karjanhoitoon liittyvää sanastoa on niin runsaasti, että siihen liittyneiden kontaktien on täytynyt olla intensiivisiä. Tämän Piha tulkitsee todistavan, että eteläsaamelaiset harjoittivat karjanhoitoa. Jos sanasto olisi lainautunut vain kaupankäynnin yhteydessä, ei lainattu sanasto voisi olla hänen mukaansa näin runsasta. (Piha 2018: 136.)

Saamelaiskielten kantaskandinaavista karjataloussanastoa

Tässä artikkelissa käydään läpi saamen kielissä esiintyvää kantaskandinaavista lainattua karjatalouteen liittyvää esitettyä sanastoa ja pohditaan, mitä se kertoo saamelaisten ja skandinaavisten yhteisöjen suhteista. Kiltinän- ja turjansaamea lukuun ottamatta sanat on kirjoitettu pääosin nykyortografialla, mikäli sana esiintyy nykykielten sanakirjoissa. Esitettyjen etymologioiden perään on merkitty tällä tietoa ensimmäinen tunnettu lähde, jossa etymologia on esitetty. Tällä tavalla lukija johdatetaan alkuperäisten lähteiden äärelle ja samalla tuodaan esille, miten paljon kantaskandinaavisia lainaetymologioita on osoitettu jo varhain. Paluu vanhimpien tutkimusten äärelle voi antaa paljon myös nykytutkijoille.

Monet saamen kielissä esiintyvät lampaisiin (1–3), vuohiin (4–6) ja nautoihin (7–9) liittyvät sanat on lainattu kantaskandinaavista. Kaikista näistä esiintyy itse eläinlajia, sen poikasta sekä urosta tarkoittavat

sanat. Itse eläinlajia tarkoittavan sanan voi ajatella merkitsevän myös naarasta tai emoa. Kiltinän- ja turjansaamessa ei esiinny lännempänä tavattavaa sanaa (1), mistä syystä (2) merkitys on muuttunut tarkoittamaan 'lammasta', varmasti osin karjalan sanan *lammas* vaikutuksesta.

(1) saaE *saavhtse*, saaU *sávttsa*, saaPi *sávvttsa*, saaL *sávttsa*, saaP *sávzsa*, saaI *savzá*, saaKo *sauʒʒ* 'lammas' (< **sāvce*) ← ksk. **saudiz*^A > mnorj. *sauðr* 'lammas' (Wiklund 1890: 115)

(2) saaP *lappis*, saaI *lääbis*, saaKo *lää'bbes* 'karitsa', saaKi *lāmbes*, saaT *lāmbes* 'lammas, uuhi' (< **lāmpēs*) ← ksk. **lambaz* > mnorj. *lamb* 'karitsa' (ks. Thomsen 1869: 128)

(3) saaE *vierhtse*, saaU *viärttsa*, saaPi *vierttsa*, saaL *vierttsa*, saaP *vierca*, saaI *vierccá*, saaKo *viõrce*, saaKi *vir'tsəńǒz* dem 'pässi' (< **vierce*) ← ksk. **wepruz* > mnorj. *veðr* 'pässi' (Koivulehto 1999a: 8)

(4) saaE *gaajhtse*, saaU *gájttsa*, saaPi *gájtsa*, saaL *gájtsa*, saaP *gáica*, saaI *kaiccá*, saaKo *kaice* 'vuohi' (< **kājce*) ← ksk. **gaitiz* > mnorj. *geit* 'kuttu' (Wiklund 1890: 29)

⁴ Saamen ja nähtävästi myös itämerensuomen kantaskandinaavisissa lainasubstantiiveissa lainälähteenä vaikuttaa toimineen joko yksikön nominatiivi tai obliikvivartalo. Yksikön nominatiivista on lainattu ainakin suurin osa ihmisiä tarkoittavista sanoista, esim. (33) sekä saaP *gállis* 'aviomies, ukko' (< **källēs*) ← ksk. **karlaz* > mnorj. *karl* 'mies', tärkeät kotieläimet sekä muut tärkeät eläimet, esim. saaP *fállis* 'valas' (< **välēs*) ← ksk. **hwalaz* > mnorj. *hvalr* 'valas'. Suurin osa muista substantiiveista vaikuttaa lainatun obliikvivartaloista. Vastaesimerkeinä voi esittää esim. (8 ja toisaalta 13, 15, 17). Syitä eri lainälähdemuotojen valintaan voi etsiä sanojen käytöstä. Ihmisten, kotieläinten ja tärkeiden eläinten voi ajatella esiintyvän puheessa tavallisesti subjekteina, mistä syystä on ymmärrettävää, että sanat on lainattu yksikön nominatiivissa. Muut substantiivit taas toimivat usein esimerkiksi objekteina, mikä voi selittää sitä, miksi lainälähteenä on toiminut obliikvivartalo. Asian tarkempi käsittely ei mahdu tähän artikkeliin.

(5) saaL *gihttse*, saaP *gihcci* 'kili' (< **kiccē*)⁵ ← ksk. **kidja* > mnorj. *kið* 'kili' (päivitetty etymologia, ks. Wiklund 1890: 42)

(6) saaU *hábrjes*, saaPi *hábres*, saaL *hábres*, saaP *hárvvvis* 'pukki' (< **háprēs*) ← ksk. **hafraz* > mnorj. *hafr* 'pukki' (Wiklund 1890: 13)

(7) saaE *govse*, saaU *guvssa*, saaPi *gussa*, saaL *gussa*, saaP *gussa*, saaI *kussá*, saaKo *kuss* 'lehmä' (< **kuse*) ← ksk. **kūz* > mnorj. *kýr* 'lehmä' (Wiklund 1894: 83)

(8) saaE *gaelpie*, saaU *gálbbie*, saaPi *gállbe*, saaL *gálbbe*, saaP *gálbi*, saaI *kálbi*, saaKo *ká'lb* 'vasikka' (< **kālpē*) ← ksk. **kalba*-⁶ > mnorj. *kalfr* 'vasikka' (Wiklund 1890: 13)

(9) saaE *vuaksa*, saaU *vuöksies*, saaPi *vuakksá*, saaL *vuoksa*, saaP *vuoksa*, saaI *vuaksá*, saaI *vuáksá* 'härkä, sonni' (< **vuoksā*) ← myöh. ksk. **oksa* > mnorj. *oxi* 'härkä' (Wiklund 1896: 212)

Lampaiden hoitamiseen liittyy, osin sekundaarisesti, saamelaiskielissä esiintyvä, kantaskandinaavista saatu villaan liittyvä sanasto (10–15). Näistä saksia tai keritsimiä tarkoittava sana (11) on voitu lainata myös muuhun kuin keritsemiseen liittyvän leikkaustyövälineen nimityksenä ja värttinää (12) on voitu käyttää myös kasvikuitujen, kuten pellavan tai hampun, kehräämiseen.

⁵ Sanaan odottaisi affrikaattaa *č*, vrt. *ráhččat* 'pingottaa nahka kuivumaan' (< **rāčče-*) ← ksk. **braidja-* > mnorj. *breiða* 'pingottaa nahka kuivumaan' (Aikio 2012: 108). Affrikaatta *c* selittyyneen sanan (4) sisältämän affrikaatan vaikutuksella.

⁶ Kiinnostavasti myös suomen *kalpe* 'kuohittu sonnivasikka' on lainattu obliikvi-vartalosta, joka voi viitata siihen, että vasikat ovat toimineet tavallisesti puheessa objekteina eivätkä subjekteina. Huomattavaa on myös se, että saameen ja itämerensuomeen sanat on lainattu ainakin alustavan analyysin perusteella poikkeuksetta samasta sanavartalosta.

(10) saaE *ålloe*, saaU *ulluo*, saaPi *ullo*, saaL *ullo*, saaP *ullo*, saaI *ullu*, saaKo *oll*, saaKi *uìl^a*, saaT *uìла* 'villa' (< **ullō*) ← ksk. **wullō*- > mnorj. *ull* 'villa' (Wiklund 1890: 163)

(11) saaE *skaarja*, saaU *skárjjá*, saaPi *skárrjá*, saaL *skárjjá*, saaP *skárrit*, saaI *skerreeh*, saaKo *ska'rri*, saaKi *ska·r̥re^e* 'sakset, keritsimet' (< **skāre*) ← ksk. **skārja*-⁷ > mnorj. *skæri* 'keritsimet' (Wiklund 1890: 119)

(12) saaE *snaaltje*, saaU *snaldò* (Schlachter 1958: 126), saaPi *snálddo*, saaL *snáldo*, saaP *snáldu*, saaI *snáldee*, saaKo (P, S) *sna'lddi* (< **snáltejö*), saaKo (S, N) *na'lddi*, saaKi *ná^lte^e*, saaT *ná^lte* 'värttinä' (< **náltejö*) ← ksk. **snáldjōn*- > mnorj. *snælda* 'värttinä' (Wiklund 1890: 126; 1892: 152)

(13) saaE *vaanhtse*, saaU *váhttsa*, saaPi *fáhttsa*, saaL *fáhttsa*, saaP *fáhcea*, saaI *vaccá*, saaKo *vacc*, saaKi *vāōts*, saaT *vā^dtss* 'lapanen' (< **vācce*) ← ksk. **wantuz* > mnorj. *vōttr* 'lapanen' (Koivulehto 1999a: 8)

(14) saaL *duohppit* ← 'huovuttaa', saaP *duohpi* 'huopa' (* < *tuopē*), saaI *tuoppid* ← 'vanuttaa', saaKo *tuáp'pjed* ← 'vanua, kutistua' ← ksk. **tōban*- > mnorj. *pófi* 'huopa' (päivitetty etymologia, ks. Qvigstad 1893: 140)

⁷ Tässä artikkelissa olemme päättäneet jättää lainaoriginaaleihin merkitsemättä ns. Sieversin lain mukaisen vokaalin, jonka otaksutaan syntyneen germaanisissa kielissä puolivokaalin **j* edelle pitkän ensitavun tai kahden lyhyen ensitavun jäljessä. Syynä tähän ratkaisuun on se, että saame vaikuttaa viittaavan lainaoriginaaliin, jossa ei ole jälkiä Sieversin laista. Samaa ratkaisuun on päätyntä myös Aikio (2020: 9).

(15) saaE *vaarese*, saaU *vádas* ~ *váras*, saaPi *vádas* ~ *váras*, saaL *vádas*, saaP *vádas* 'karkea villasarka' (< **vāḍas*) ← ksk. **wāḍiz* > mnorj. *váð* 'kangaspala' (Koivulehto 1999a: 9)

Sekä lampaiden, vuohien että nautojen hoitamiseen yhdistyy maitoon liittyvä sanasto (16–19). Vaikka hera (19) voi olla lainaa myös muinaisnorjan sanan *mýsa* 'hera' obliikvivartalosta *mísu-*, on todennäköistä, että sana kuuluu samaan kantaskandinaaviseen lainasanakerrostumaan muiden maitoon liittyvien sanojen kanssa. Nykyisin naappu eli puinen lypsystia (20) yhdistetään lähinnä poronmaidon keräämiseen, mutta aikaisemmin sitä on käytetty myös esimerkiksi lampaiden ja vuohien lypsämisessä. On mahdollista, että sitä on käytetty samalla tavalla lehmiä lypsäessä. Sanan tarkoite on kuitenkin ainakin osassa nykykieliä myös kulhomainen yleisastia eikä yhdisty ensisijaisesti lypsämiseen. Naappuja on voitu käyttää myös muunlaisten nesteiden keräämiseen ja lyhytaikaiseen varastointiin. Hyvin lähelle näitä merkityksiä, mutta ilman myöhemmin tunnettua suoraa yhteyttä karjatalouteen, tulee myös sana saaE *gaerie* 'puinen vati tai kulho' (< **kārē*) ← ksk. **kara-* (< **kaza-*) > mnorj. *ker* 'saavi, astia, pikari', joka tunnetaan eteläsaamesta turjansaaimeen.

(16) saaE *mielhkie*, saaU *meälkkie*, saaPi *mällke*, saaL *mielkke*, saaP *mielki*, saaI *mielkki*, saaKo *mie'lk̄k̄* 'maito' (< **mielkkē*) vrt. ksk. **meluk-* > mnorj. *mjolk* 'maito' (Wiklund 1890: 66)

(17) saaP *lákca*, saaI *lahcá*, saaKo *lahcc* 'kerma' (< **lāvceḡ*) ← ksk. **flautiz* > mnorj. *flautr* 'vatkattu maito' (Koivulehto 1999a: 8)

(18) saaE *gaasije* 'juustonjuoksutin, juoksutusmaha', saaU *gásisje* 'juustonjuoksutin', saaPi *gásse* '(vasikan tai poronvasan) juoksutusmaha', saaP *gássi*, saaI *kássee* 'juustonjuoksutin' (< **kāsejē*) ← ksk. **kāsja-* > no murt. *kjæse* 'juustonjuoksutin' (Koivulehto 1999a: 14)

(19) saaE *mæssoe*, saaU *missuo*, saaPi *misso*, saaL *misso*, saaP *missu*,
saaI *missu*, saaKo *mess* 'hera' (< **missō*) ← ksk. **miswōn-* > mnorj.
mysa 'hera' (Wiklund 1890: 68)

(20) saaE *naehpie*, saaU *náhppie*, saaPi *náhppe*, saaL *náhppe*, saaP
náhppi, saaI *näppi*, saaKo *nä'pp*, saaKi *nāḷp̄p̄^ē*, saaT *naḷpe* 'puinen
lypsyastia, kulho' (< **nāppē*) ← ksk. **hnappa-* > mnorj. *hnappr* 'kulho'
(Wiklund 1896: 84)

Kotieläimistä, kuten tietenkin myös pyydetävistä eläimistä, saadaan li-
haa (21). Tätä tarkoittavan sanan lainaaminen skandinaavisilta yhtei-
söiltä selittyisi helpoiten siten, että kotieläinten liha on ollut yksi niistä
tuotteista, joita on käytetty vaihtokaupan välineenä. Sana on voinut alun
perin tarkoittaa nimenomaan kotieläimen lihaa, mutta on sittemmin yleis-
tynyt tarkoittamaan kaikkea syötävää lihaa läntisissä saamen kielissä ja
inarinsaamessa. Tätä kautta selittyisi myös yhteissaamelaisen lihaa, ny-
kyisin lännessä nimenomaan elävää lihaa tai lihaksistoa, tarkoittavan san-
nan (esim. saaP *oažži*) erikoistuminen tähän merkitykseen.

(21) saaE *beargoe*, saaU *beärgguo*, saaPi *bärrgo*, saaL *bierrgo*, saaP
bierrgu, saaI *piärgu* 'liha (erityisesti ruoaksi käytettävä)', saaKi
pieṛ^k '(liha)ruoka' (< **piekō*) ← ksk. **bergō-* > mnorj. *bjorg* 'ruoka,
apu, suoja' (Wiklund 1894: 60)

Muita kotieläimiä saamelaiset tunsivat kantaskandinaavisena aikana sel-
västi huonommin. Tämän voi päätellä siitä, että kyseisiä eläimiä kuvaa-
vaa sanastoa on lainattu vain vähän. Tulevaisuuden tutkimuksen tehtä-
väksi jää selvittää, miten tämä käy yksiin sen kanssa, että Ruotsin nykyi-
seltä eteläsaamelaisalueelta on säilynyt kyseisen aikakauden hautoja,
joissa on sian- sekä hevosenluita (Piha 2018: 157).

(22) saaE *svijnie*, saaU *svīnie*⁸, saaPi *svijdne*, saaL *svijjne*, saaP *spiidni* 'sika' (< **svijnē*) ← ksk. **swīna* (nom.) > mnorj. *svín* 'sika' (Wiklund 1894: 113)

(23)⁹ saaE *mearroe*, saaU *mārroo*, saaPi *mærro*, saaL *mārrō*, saaP *mærrō* 'tamma' (< **mearrō*) vrt. ksk. **marhjō* > mnorj. *merr* 'tamma' (päivitetty etymologia, ks. Qvigstad 1893: 242)

(24) saaL *rässe*, saaP *rōsse*¹⁰, saaT *rošše* 'hevonen' (< **rossē*) ← ksk. **hrussa* > mnorj. *hross* 'hevonen' (Wiklund 1892: 149)

Kotieläinten kasvattamiseen ja hoitamiseen liittyvät selvästi verbit (25–26). Hyvin tavallisiin merkityksiin viittaavien verbien (27) lainaaminen kielestä toiseen muuttuu ymmärrettäväksi, jos ne yhdistetään kotieläinten paimentamiseen. Paimentamiseen tai muuhun eläinten hallitsemiseen tai niiden liikkumisen kontrollointiin liittyvät myös sanat (28–32). Paimentamisessa ja muissa kotieläinten hoitamisessa ovat aputyövoimana toimineet rengit (33).

(25) saaU *källdet*, saaPi *källdit*, saaL *gálldit*, saaP *gáldet* 'kuohita (puukolla leikkaamalla)' (< **kälteje-*) ← ksk. **galdia-* > mnorj. *gelda* 'kuohita' (Wiklund 1890: 31)

(26) saaE *deemedh*, saaU *dábmat*, saaPi *dábmat*, saaL *dábmat*, saaP *dápmat*, saaI *taammād*, saaKo *taammād* 'kesyttää, opettaa eläintä' (< **tāme-*) ← ksk. **tamja-* > mnorj. *temja* 'kesyttää, opettaa eläintä' (Wiklund 1896: 37)

⁸ Qvigstad 1893: 313

⁹ Eteläsaamea lukuun ottamatta sanat ovat peräisin Qvigstad 1893: 242.

¹⁰ Sana on peräisin Qvigstad 1893: 271

(27) saaE *vaartasjiddh*, saaU *varddásjit*, saaPi *várrdahit*, saaL *vaartahit* (< **vārtāšje-*), saaP *várdát*, saal *várdád*, saaKo *várdjed*, saaT *vār^dta^d* 'katsoa, tarkkailla, tähyttää' (< **vārtā-*) ← ksk. **wardō-* > mnorj. *varða* 'vartioida, puolustaa' (Aikio 2009: 287)

(28) saaE *laajroe*, saaU *lájdduo* ~ *lájrruo*, saPi *lájido* 'tie, reitti, välimatka', saaL *lájddo*, saaP *láidu* 'vesitie, laivareitti' (< **lājðō*) ← ksk. **laidōn-* > mnorj. *laidō* 'tie' (Wiklund 1890: 53)

(29) saaE *lijredh*, saaU *láiddet* ~ *lijrret*, saaPi *lájiddit*, saaL *lájddit*, saaP *láidet*, saal *laidid*, saaKo *laⁱddjed*, saaKi *laⁱtje^o* 'ohjata, taluttaa, ajaa (eläimiä)' (< **lājðeje-*) ← ksk. **laidija-* > mnorj. *leiða* 'ohjata' (Wiklund 1890: 53)

(30) saaE *raajroe*, saaU *rájrruo* ~ *rájdduo*, saaPi *rájddo*, saaL *rájddo*, saaP *ráidu*, saal *ráidu*, saaKo *räidd*, saaKi *raⁱtje^a*, saaT *raⁱta* 'raitto, yhteen liitettyjä eläimiä' (< **rājðō*) ← ksk. **raidō* > mnorj. *reið* 'matkan- teko, ratsastus' (Sammallahti 1998: 261)

(31) saaE *gaertie*, saaU *gárddie*, saaPi *gárrda*, saaL *gárdde*, saaP *gárdi*, saal *kárdi*, saaKo *ká^rrd*, saaKi *kā^rt^e*, saaT *kā^rt^e* 'aitaus, aidattu alue' (< **kārtē*) ← ksk. **garda-* > mnorj. *garðr* 'aitaus, piha' (Koivulehto 2002: 589)

(32) saaE *krievvie*, saaU *krävva* 'poroelo, paimennettava eläinlauma' (< **krievvē*) ← ksk. *kreu(h)-* > norj. murt. *kru* 'pieni karja-aitaus' (Aikio 2012: 110)

(33) saaE *svaajnes* 'renki; nopea henkilö; iso, vahva, lihava poro', saaU *svájnas*, saaPi *svájnas*, saaL *svájnas* 'renki' (< **svájnas*) ← ksk. **swainaz* > mnorj. *sveinn* 'poika, palvelija' (Wiklund 1890: 134)

Piha (2018: 137, 164) esittää, että (34–35) liittyvät maatalouteen ja karjatalouteen, koska niitä harjoitettaessa ihmisten pitää asua paikallaan ja tällöin on tarpeen rakentaa pysyviä asumuksia ja varastoja. On kuitenkin otettava huomioon, että myös liikkuvat metsästäjä-keräilijät voivat rakentaa varastoja tai pysyviä asuntoja säännöllisen vuotuiskiertoreittinsä varrelle, kuten useiden historiallisesti tunnettujen saamelaisryhmien tiedetään tehneen. Metsästäjä-keräilijäelinkeinoja voidaan myös harjoittaa siten, että osa yhteisöstä asuu paikoillaan ja vain osa harjoittaa liikkuvaa pyyntiä. Toisaalta skandinaaviset karjanhoitajat ovat monilla alueilla muuttaneet talvi- ja kesäasuinpaikkojen (*karjamaja*, ru *fäbodval*, no *seter*) välillä (esim. Bergsland 1975: 519–520). Suorempi todiste karjataloudesta sen sijaan on (36).

(34) saaE *buvrie*, saaU *buvrrie*, saaPi, saaL *buvrrre*, saaP *buvri*, saaI *puvre*, saaKo *pu'vrr*, saaKi *puūir*, saaT *puv̄re* 'varasto' (< **puvre*) ← ksk. **būra-* > mnorj. *búr* 'varasto' (Wiklund 1896: 295)

(35) saaE *stáapoe*, saaU *stáhpuo*, saaPi *stáhpo*, saaP *stohpu* 'talo, mökki, tupa' (< **stopu*) ← ksk. **stubōn-* > mnorj. *stufa* 'talo, mökki' (Wiklund 1894: 113)

(36) saaE *fievsie*, saaU *feävssie*, saaPi *fävse*, saaL *fiekse*, saaP *fieksi* 'navetta' (< **fievsē*) ← ksk. **fē* + **hūsa-* > mnorj. *fjós* 'navetta' (päivitetty etymologia, ks. Qvigstad 1893: 150)

Oleellinen osa karjataloutta on myös karjan ruokkiminen. Sen haastavuus korostuu etenkin kasvukauden ulkopuolella. Vaikka saamelaiset luonnollisesti tunsivat aiemminkin heinän (37) ja ruohon (38), niistä puhumisen tarve lisääntyi suuresti, kun niitä piti niittää karjalle. Subarktisella ja arktisella alueella kasvukausi on lyhyt, ja siksi karjaeläinten rehuksi on kerätty mahdollisimman laajasti myös muita kasveja kuin heinää ja ruohoa. Esimerkiksi lehdeksien keräämiseen voisivat liittyä erilaiset lehtiä, ohuita

oksia ja lehteviä kasveja tarkoittavat sanat (39–41). Rehun jatkeena sekä pahnoina on käytetty kautta aikojen olkea (42).

(37) saaE *aevjie*, saaL *ájvve*, saaP *ávji* 'heinä' (< **ávjē*) ← ksk. **hauja*- > mnorj. *hey* 'heinä' (Koivulehto 1999a: 13)

(38) saaE *kraesie* 'ruoho', saaU *krássie*, saaPi *grásse* (< **krāsē*), saaL *rásse* 'ruoho, kukka', saaP *rássi* 'kukka, ruoho, väinönputki', saaI *rääsi*, saaKo *rää'ss*, *rāšš^E*, saaT *rāšš^E* 'ruoho, kasvi, kukka' (< **rāsē*) ← ksk. **grasa*- > mnorj. *gras* 'ruoho' (Wiklund 1894: 106)

(39) saaE *plairie* 'lehti (kasvin tai kirjan)', saaU *pláddie* ~ *plárrie*, saaPi *bládde* ~ *blárre* '(kirjan) lehti, sivu', saaL *bláde*, saaP *bláddi*, saaI *läädi* '(aikakaus- tai sanoma)lehti' (< **plāðē*) ← ksk. **blada*- > mnorj. *blað* 'lehti' (Koivulehto 1999b: 344)

(40) saaE *rijsie*, saaU *rijssie* (< **rissē*), saaPi *risse*, saaL *risse*, saaP *rissi*, saaI *risse*, saaKo *re'ss*, saaKi *rišš* 'pienikokoinen oksa, risu' (< **rissē*) ← ksk. **hrīsa*- > mnorj. *hrís* 'risu' (Wiklund 1896: 263)

(41) saaE *aavtja*, saaU *ávttja*, saaPi *ávttja*, saaP *ávža* 'tuomi' (< **ávčē*), saaPi *ávttjo*, saaL *ávttso*, saaP *ávžu* '(kosteaa) lehto' (< **ávčō*) ← ksk. **hagjō*- > mnorj. *heggr* 'tuomi' (Koivulehto 1991: 112)

(42) saaE *haelmie* 'olki' (< **halmē*) ← ksk. **halma*- > mnorj. *halmr* 'olki' (Piha 2018: 200)

Keskustelua: Sanastontutkimus kontaktien tutkimisen metodina

Etymologista sanastontutkimusta on käytetty pitkään todistamaan, oliko joidenkin historiallisten tai esihistoriallisten yhteisöjen välillä kontakteja. Ryhmien välillä tapahtunutta sanojen lainaamista pidetään yleisesti merkinä ryhmien välisistä kontakteista. Sen sijaan yhteisymmärrykseen

ei olla päästy siitä, miten paljon tai minkälaista sanastoa on pitänyt lainata, jotta kontakteja on voitu pitää kiinteinä tai voidaan olettaa esimerkiksi jonkin elinkeinon lainautuneen yhteisöltä toiselle.

Antropologialla ja arkeologialla on tarjota tähän keskusteluun hyviä työkaluja. Ranskalaisen antropologisen tutkimusperinteen pohjalta on kehittynyt antropologian ja arkeologian erityisala, joka tutkii yhteisöjä niiden harjoittamien teknologioiden avulla. Tässä tutkimustraditiossa teknologia ymmärretään laajasti: ”*Teknologia kattaa kaikki osat prosessissa, jossa teot vaikuttavat aineeseen, oli kyse sitten nenän raapimisesta, bataatin istuttamisesta tai Jumbo Jetin rakentamisesta.*” (Lemonnier 1992: 1).

Arkeologisessa tutkimuksessa teknologialla tarkoitetaan tyypillisesti monimutkaisia valmistus- tai työskentelyprosesseja, joiden elimellisinä osina ovat: 1) aine, johon prosessi kohdistuu, 2) energia, joka liikuttaa ja muovaa ainetta, 3) esineet, tyypillisesti aineen muokkaamiseen käytetyt välineet, 4) liikkeet, jotka liikuttavat prosessissa käytettyjä esineitä ja ainetta, 5) erityinen tietotaito, johon prosessin kulku perustuu. Kohdan viisi erityinen tietotaito voi olla sanallista tai näkyä vain teoissa, se voi olla tietoista tai alitajuisia, se on opittu yhteisön muilta jäseniltä ja se on yhteisön muiden jäsenten tai ainakin merkittävän osan muista jäsenistä jakamaa. (Lemonnier 1992: 5–6.)

Kun mietitään sanaston lainautumista, on helppo ymmärtää, että sanat, jotka viittaavat vain yksittäisiin entiteetteihin, esimerkiksi esineisiin tai eläinlajeihin, lainautuvat helposti. Niiden lainaamiseen riittää se, että toisen kielen puhuja näkee entiteetin ja kuulee siitä käytettävän nimityksen. Mitä enemmän hän näkee erilaisia entiteettejä ja kuulee niiden nimityksiä, sitä suurempi määrä lainasanoja kertyy. Tämä ei vielä kerro mitään siitä, kuinka integroitunut lainansaajayhteisö on lainanantajayhteisön kanssa tai miten hyvin lainansaajayhteisön jäsenet ymmärtävät kyseisen entiteetin laajemman merkityksen lainanantajayhteisön elämässä. Ryhmät kyllä kohtaavat toisiaan, ehkä säännöllisestikin esimerkiksi lyhyissä vuotuisissa kauppa- tai vaihdantatilanteissa, mutta voivat muutoin elää täysin erillään ja toisiinsa sen suuremmin vaikuttamatta.

Tällaista kontaktitilannetta voi verrata arkeologiseen tutkimukseen, joka keskittyy yksittäisten esineiden tai koristetyyliin tutkimiseen. Silloin tutkitaan vain informaation siirtymistä sen yksinkertaisimmassa ja yksiselitteisimmässä muodossa: onko esine tai koristelutyö olemassa kyseisessä yhteisössä vai ei. Se ei kerro mitään monimutkaisemmista sosiaalisista systeemeistä, joihin esineet tai koristelu ovat voineet elimellisesti liittyä. (Lemonnier 1992: 2–3.)

Sen sijaan lainansaajayhteisölle uusiin teknologisiin prosesseihin, niiden ymmärtämiseen tai hallitsemiseen liittyvä erityissanasto ei voi lainautua ilman läheistä ja pitkäkestoista kanssakäymistä. Teknologiset valmistus- ja työskentelyprosessit ovat tyypillisesti niin monimutkaisia, että niiden sisäistäminen vaatii pitkiä aikoja, jopa vuosia, ja usein itse prosessiin osallistumista. (vrt. Larsson 2018: 216–217.) Karjatalous on monimutkainen teknologinen prosessi, jota ei voi oppia lyhytaikaisten kohtaamisten perusteella. Se edellyttää monien erilaisten aineiden, esineiden, liikkeiden ja tietotaitojen hallintaa, jotka ovat lisäksi eri vuodenaikoina erilaisia.

Karjatalousteknologian lainautuminen rinnastuu arkeologisessa tutkimuksessa esimerkiksi erilaisten kiviesineiden valmistusteknologioiden lainautumisen kanssa. Jos kahdelta esihistorialliselta asuinpaikalta löydetään yksittäisiä, tietyllä monimutkaisella teknologialla valmistettuja kivinuolenkärkiä, se ei kerro vielä paljoakaan kyseisten asuinpaikkojen suhteista, sillä esineet on voitu saada valmiina ja mahdollisesti pitkän vaihdantaketjun kautta. Sen sijaan, jos löydetään merkkejä siitä, että molemmilla asuinpaikalla on valmistettu kivinuolenkärkiä samaa teknologiaa hyödyntäen, voidaan päätellä, että yhteisöt ovat olleet hyvin tiiviisti toistensa kanssa tekemisissä tai ne saattavat jopa edustaa samaa kulttuurista ryhmää.

Tulosten pohdintaa

Vaikka erityisesti läntisissä saamelaiskielissä esiintyy runsaasti karjanhoitoon liittyvää sanastoa (ks. liite 1), ei tästä ole perusteltua tehdä liian

suorasukaisia päätelmiä. Määrä itsessään ei kerro muusta kuin havainnoista: saamen kielten puhujat ovat nähneet (usein) erilaisia karjaeläimiä. Metsästäjä-keräilijöille eläinten ja niiden ominaisuuksien tunteminen on ollut elinehto. Siten sellaisten yksinkertaisten ja joka nisäkäslajille, myös ihmiselle, ominaisten erojen kuin uros/isä, naaras/emo/äiti ja poikainen/lapsi tekeminen ei kerro kulttuurisista vaikutuksista. Sitä voi pitää jopa ihmislajille universaalina käsitteellisenä jaotteluna. Sama koskee myös sellaisten raaka-aineiden ja valmiiden esineiden nimitysten, kuten villa tai lapanen, tuntemista.

Teknologisen tutkimuksen näkökulmasta kiinnostavia ovat sen sijaan sanat, jotka viittaavat tiettyyn tarkoitukseen käytettyihin työkaluihin tai välineisiin (värttinä, aitaus, ehkä myös saksat/keritsimet), työprosesseihin (huovuttaa, kuohita, kesyttää/opettaa eläintä, valvoa, tarkkailla, ohjata, raito/yhteen liitettyjä eläimiä, paimennettava eläinlauma) sekä mahdollisesti maitotalouden teknologisten prosessien vaiheisiin liittyvät sanat (maito, kerma, hera, juustonjuoksutin/juokutusmaha) ja rehunkankintaan liittyvä kokonaisuus (heinä, ruoho/kukka, oksa, tuomi/lehto, olki).

Näistä saksia tai keritsimiä sekä värttinää tarkoittavilla sanoilla on niin laaja levikki (ks. Liite 1), että niiden liittymistä nimenomaan karjanhoitoon voi pitää epäiltävänä. Saksia voi käyttää hyvin monenlaisten materiaalien leikkaamiseen ja värttinällä voi kehrätä myös kasvikuituja. Sen sijaan on selvää, että ne kuvastavat kontakteja yhteisöjen kesken. Erityisesti värttinä on kiinnostava sana, sillä se on kehräämisteknologiaan suoraan liittyvä väline. Sen tuntemuksen voi ajatella edellyttävän laajempaa kuitujen prosessointiteknologian tuntemusta, johon keritsimet villan osalta kuuluvat. Toisaalta saksien käyttäminen jonkin aineksen leikkaamiseen yleensä on helppo oppia. Taito kehrätä hienoa lankaa on myös monien edistyneiden kalastusteknologioiden, esimerkiksi verkko- ja nuotakalastuksen, edellytys. Villa ei kuitenkaan sovellu kalanpyydysten materiaaliksi. (ks. esim. Valtonen 2021: 444–447.)

Villan prosessointiteknologioihin liittyvä sanapesue, jossa esiintyy huopaan, huovuttamiseen ja huopumiseen liittyviä sanoja on vaikeasti

analysoitava monimerkityksisyytensä takia. Huopa-käsite ei sellaisenaan edellytä erityisen läheisiä kontakteja. Toisaalta taas huovuttaminen aktiivisena teonnimityksenä kuvastaa vähintään sitä, että prosessi oli tuttu. Samalla pitää kuitenkin muistaa, että valmiinakin ostetut villatuotteet huopuvat itsestään käytössä. Olisi hyvä tarkastella, löytyykö muista kantaskandinaavisista lainasanaryhmistä sanoja, jotka voisivat tukea ajatusta huovuttamisteknologian tuttuudesta. Suppea levikki skandinaavisten lainasanojen ydinalueella tukisi kyllä ajatusta siitä, että teknologia oli ainakin osittain tuttu saamelaisille.

Kiinnostava on sen sijaan maitotaloustuotteiden prosessointiin liittyvä ja erilaisten maitotuotteiden erojen ymmärtämistä kuvaava sanasi-kermä. Ratkaisevan kiinnostava on juoksutinta/juoksutusmahaa tarkoittava sana, sillä se kuvaa selvästi juustonvalmistusteknologian jonkinasteista ymmärtämistä. Tätä vahvistaa sana hera, juustonvalmistuksen sivutuote. Levikin suppeus ja läntinen sijoittuminen tukisi ajatusta tällaisiin prosesseihin osallistumisesta. Tällainen yhteistyö voisi myös olla saamelaisen poronmaitotalousteknologian kehittymisen taustalla.

Kantaskandinaavisen kielivaiheen aikana saamelaisissa yhteisöissä ei harjoitettu vielä laajamittaista poronhoitoa, mutta pieniä poromääriä tiedetään pidetyn ainakin 800-luvulla, mahdollisesti jo paljon varhaisemmin (esim. Salmi ja muut 2021: 1–3). Ei ole kuitenkaan varmuutta siitä, miten varhain poroja on alettu lypsää, mutta lainasanasto kertoo siitä, että taito on voitu oppia jo hyvin varhain skandinaavisilta naapureilta. Varhaisimmat lypsämisestä varmasti kertovat lähteet ovat kuitenkin vasta 1500-luvulta. Porovaadinten lypsäminen ja juustonvalmistus jatkuivat paikoin vielä 1900-luvun alkupuolelle asti (esim. Gothus 2001: 804; Itkonen 1948: I, 273–280; Schefferus 1963: 248–249, 299–300, 303–304, 309–410, 433–434; Tudero 1905: 21).

Kotieläinten paimentamiseen tuntuisi viittaavan hyvin moni työprosesseja kuvaava sana. Poroja ei kantaskandinaavisen kauden saamelaisilla ollut nykykäsityksen mukaan niin paljoa, että niitä olisi pitänyt erityisen keskittyneesti paimentaa. Sen sijaan varhainen karjanhoito oli pohjoisilla alueilla erittäin riippuvaista laajalla alueella hyödynnetyistä

luonnonlaitumista, koska tällöin päätilan niittyjen rehuntuotanto voitiin kokonaisuudessaan varata talviruokintakaudelle. Kiinnostavaa on, että lainatussa sanastossa mukana on sekä tekemistä kuvaavia sanoja (katsoa/tarkkailla/tähystää, ohjata/taluttaa/ajaa), tekemisen kohdetta kuvaavia sanoja (paimennettava eläinlauma, raito/yhteen liitettyjä eläimiä) että tekemisen välineitä (laajasti ymmärtäen) kuvaavia sanoja (aitaus/aidattu alue, tie/reitti/välimatka). Nämä sanat yksittäin eivät kerro paljoa, mutta kokonaisuus sisältää lähes koko paimentamisteknologisen kokonaisuuden. Koska valtaosa näistä sanoista on levinnyt lähes kaikkiin saamen kielisiin, on kuitenkin pidettävä auki mahdollisuus, että sanat olisi alun perin liitetty myös pyyntiin ja pyyntirakenteisiin, esimerkiksi vuomeniin.

Täsmällisempää tietotaitoa kuvaavat verbit kesyttää/opettaa eläintä ja kuohita. Ne viittaavat vähintään siihen, että on ymmärretty, että kotieläintenkin joukossa on erityisiä yksilöitä, joita voidaan ”muokata” täyttämään ihmisten erityisiä tarpeita. Tällaisia erityisiä eläimiä saamelaisilla oli jo Ottarin mukaan eli 800-luvun lopussa (Bately & Engler 2007: 45–46), mikä viittaisi siihen, että ainakin ideologia oli ymmärretty. Näiden sekä renkiä tarkoittavan sanan suppeampi levikki tukevat ajatusta osallistumisesta näihin prosesseihin, mutta onko teknologiatkin lainattu, on jo toinen juttu. Joka tapauksessa saamelaiset ovat saattaneet ottaa vähintään mallia skandinaaveilta.

Toinen monisanainen ja läntisiin saamen kielisiin selkeästi painottuva kokonaisuus tuntuisi muodostuvan vihreiden kasvien ympärille. Talven yli varastoitavilla heinäkasveilla ja lehdeksillä on ollut suuri merkitys subarktisten ja arktisten alueiden karjataloudessa. Koska tällaiset luonnonkasvit olivat varmasti alueen saamelaisille entuudestaan tuttuja, on näin moninaisen sanaston lainaamiselle pohdittava muitakin merkityksiä kuin vain lajien tunteminen. Rehunhankintaan osallistuminen olisi tällainen syy. Sanastoon ei kuulu kuitenkaan mitään rehun säilöntään, prosessointiin tai sen keräämiseen liittyviä teknologisia prosesseja tai välineitä kuvaavia sanoja. Yksi mahdollisesti tähän aikatasoon kuuluva lainasana on saaP *ássi* ’haasio’, joka esiintyy muissakin läntisissä saamen kielissä. Eri kielten sanojen äännesuhteet ovat kuitenkin epäsäännöllisiä, mikä

voisi viitata useaan eriaikaiseen ja erilliseen lainaamisajanjaksoon (ks. esim. Piha 2018: 201).

Kuten Knut Bergsland (1975: 520) on jo aikoinaan huomauttanut, on saamelaisten ja skandinaavisten yhteisöjen välejä tutkittaessa suuri virhe tarkastella asioita vain kahden ryhmän vastakkainasetteluna ja projisoida nykyisiä etnisiä ja kielellisiä rajoja menneisyyteen. Tämän viisauden rohkaisemana voisi ajatella aivan uudella tavalla, että kantaskandinaavisen aikakauden saamelaiset eivät ole harjoittaneet oman karjansa hoitamista, vaan ovat osallistuneet toisten omistaman karjan hoitamiseen. Saamelaisia olisi käytetty esimerkiksi kesäisenä lisätöyövoimana, joka on auttanut kokoamaan talven yli tarvittavaa rehua, paimentamaan kaukana päätilan ulkopuolella laiduntavia eläimiä sekä prosessoimaan maitoa paremmin säilyvään muotoon.

Kesä on maataloutta ja pyyntiä harjoittaville yhteisöille erittäin kiireistä aikaa, koska monia resursseja pitäisi hyödyntää samanaikaisesti. Lisätöyövoima toisi helpotusta tilanteeseen molemmille: skandinaavit ovat voineet jättää karjan (ainakin osin) saamelaisten hoitoon, ja saamelaisten paine hankkia kaikki ravinto pyytämällä on vähentynyt. Voisi olla, että osa saamelaisista, ehkä naiset ja lapset, ovat olleet aputyövoimana esimerkiksi tunturien karjamajoilla sekä etäisemmillä niitty- ja laidunmailla, joilla laiduntavien lehmien maidon he ovat jalostaneet juustoiksi. Pääta- lolla jotkin miehet ovat voineet olla apuna voimaa vaativissa erityistehtävissä, kuten kuohinnassa ja eläinten kouluttamisessa. Tähän voisi liittyä myös renkiä merkitsevä sana.

Vastineeksi työpanoksestaan saamelaiset ovat voineet saada esimerkiksi kotieläinten lihaa, maitotuotteita ja viljaa tai muuta skandinaavisten yhteisöjen valmistamia tai muualta välittämiä tavaroita (Aikio 2012: 79–80; Piha 2018: 136, 140–141). Tällä tavalla osa saamelaisista on voinut, tarvittavan teknologisen osaamiseen opittuaan, siirtyä osaksi skandinaavista yhteisöä. Ryhmästä toiseen siirtymisestä on konkreettisia, geneettisiä todisteita Pohjois-Norjasta viikinkiajan (750–1050 jaa.) puolivälin tienoilta (Margaryan ja muut 2020: 392, supplementary information 23–25, 103).

Edellä kuvattuun verrattavaa verkostoitunutta yhteistyötä esittelee Birgitta Fossum (2006: 47–50) väitöskirjassaan. Hän on kuvannut roomalaisella rautakaudella ja kansainvaellusajalla Ruotsin Jämtlandissa ja Ångermanlandissa sekä Norjan Trøndelagissa ja Nordlannissa vallinnutta mallia, jossa rannikon skandinaaviset, hierarkkiset päällikkökunnat (ru *hövdingedömen*, *småkungadömen*) toimivat sisämaan resurssien välittäjinä muille skandinaavisille ja kauempanakin sijaitseville yhteisöille. Sisämaan asukkaat kokosivat ja jalostivat paikallisia resursseja, jotka vaihtelivat alueittain. Jämtlandissa tuotettiin pääasiassa raakarautaa, Ångermanlandissa nahat, taljat ja turkikset olivat päätuote. Trøndelagin päätuotteita olivat kaikki edellä mainitut. Nordlannissa pohjoiset merelliset tuotteet, kuten mursun hampaat, mursunnahasta tehdyt köydet, untuvat sekä valaan luut ja hetulat, lienevät olleet keskiössä (vrt. Bately & Englert 2007). Raudanvalmistus ja pyynti olisivat voineet olla erityisesti miesten elinkeinoja naisten keskittyessä avustamaan maataloudessa tai sitten erot ovat olleet alueellisia. Voi myös olla, ettei maatalouteen liittyvä, vaatimaton ja arkinen työ ole jättänyt samanlaisia arkeologisesti tunnistettavia jälkiä kuin esimerkiksi raudanvalmistus tai ylellisyystuotteiden kauppa.

Fossum (2006: 92–93, 143) on esittänyt, että Härjedalenin ja Jämtlandin 200–500-lukujen haudoissa esiintyvät lampaan- tai vuohenluut kuvastaisivat sitä, että sisämaan asukkaat saivat lampaita tai vuohia vastineeksi tuottamastaan raudasta. Tällä tavalla osa aikaisemmin pyyntiin kuluneesta ajasta voitiin käyttää lisäämään raudantuotantoa. Jaettiin siis resursseja vastavuoroisesti. Fossum ei kuitenkaan suoraan sano, saivatko sisämaan asukkaat lampaita tai vuohia niiden kasvatusta varten vai vain lihana. Kolmas vaihtoehto on, että he saivat eläimet keväällä, pitivät niitä kesän, mutta keritsivät ja teurastivat syksyllä, jolloin talven yli tarvittavan rehun keräämiseen ei kulunut resursseja. Samalla he ovat voineet paimentaa ja lypsää myös skandinaavisen väestön lampaita ja vuohia, miksei lehmiäkin.

Oleellinen huomio on kuitenkin sekä Fossumin (2006: 143) että Hansenin ja Olsenin (2006: 62) esittämä ajatus, että saamelaiden tai

epämääräisemmin sisämaanasukkaiden ja skandinaavisten yhteisöjen molempien etu on ollut, että ne harjoittavat pääasiassa erilaisia, toisiaan täydentäviä elinkeinoja. Siten saamelaisten siirtyminen paljon työvoimaa ja muita resursseja vievän karjanhoitoelinkeinon harjoittajiksi ei olisi ollut paikallisten luonnon- ja ihmisresurssien käytön näkökulmasta toivottavaa kummallekaan yhteisölle. Voi jopa kärjistää, että saamelaisten pyssyminen erillisenä etnis-kielellisenä ryhmänä on perustunut siihen, että he ovat osanneet hyödyntää resursseja, joiden käyttäminen olisi ollut naapuriyhteisöille mahdotonta. Siten skandinaaviset naapuriyhteisöt ovat voineet mielellään tarjota runsaina pidettyjä korvauksia saamelaisille näiden tekemästä avustavasta työstä tietäen, että se samalla tehostaa saamelaisten omaa toimintaa, joka hyödyttää skandinaavista yhteisöä.

Vaikka monet saamen kielten kansaskandinaaviset lainaetymologiat on ehdotettu jo yli sata vuotta sitten, riittää aiheessa vielä paljon tutkittavaa ja tulkittavaa tulevaisuudessa. Tärkeimpiä tulevaisuuden tutkimuskysymyksiä ovat lainasanojen lähtömuotojen vaihtelun kuvaaminen ja sen taustalla olevien syiden pohtiminen sekä se, mitkä muihin semanttisiin kokonaisuuksiin liittyvät sanat voidaan yhdistää edellä kuvattuihin vastavuoroisiin yhteistyöverkostoihin teknologioihin nojaavan analyysitavan avulla.

Lyhenteet

ksk. kantaskandinaavi
mnorj. muinaisnorja
no norja
ru ruotsi
saaE eteläsaame
saaI inarinsaame
saaKi kiltinäsaame
saaKo koltansaame
saaL luulajansaame
saaP pohjoissaame

saaPi piitimensaame
saaT turjansaame
saaU uumajansaame
(N) koltansaamen Nuortijärven murre
(P) koltansaamen Petsamon murre
(S) koltansaamen Suonikylän murre

Lähteet

- Aikio, Ante 2009: *The Saami loanwords in Finnish and Karelian*. Oulu: University of Oulu. <http://dx.doi.org/10.17613/ymn5-9251>
- (Aikio, Ante) Luobbal Sámmol Sámmol Ánte 2012: An essay on Saami ethnolinguistic prehistory. – Riho Grünthal & Petri Kallio (toim.), *A Linguistic Map of a Prehistoric Northern Europe*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 266. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura. 63–117. <https://www.sgr.fi/fi/items/show/84>
- (Aikio, Ante) Luobbal Sámmol Sámmol Ánte 2020: Loanwords from unattested Nordic source forms in Saami. – *Finnisch-Ugrische Forschungen* 65: 5–24. <https://doi.org/10.33339/fuf.87404>
- Bately, Janet & Englert, Anton (toim.) 2007: *Othere's Voyages: A late 9th-century account of voyages along the coasts of Norway and Denmark and its cultural context*. Roskilde: The Viking Ship Museum in Roskilde.
- Bergsland, Knut 1975: Utredning for Skattefjällsmålet om de sydligre sameområdets historie til omkring 1751. Fyra utlåtanden i hovrätten i Skattefjällsmålet. – *Samernas vita bok* III: 2. Stockholm: Svenska samernas riksförbund. 355–526.
- Fossum, Birgitta 2006: *Förfädernas land: En arkeologisk studie av rituella lämningar i Sápmi 300 f. Kr–1600 e.Kr*. Studia Archaeologica Universitatis Umenensis 22. Umeå: University of Umeå. <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:umu:diva-962>
- Gothus, Olaus Magnus 2001[1555]: *Historia om de nordiska folken*. Hedemora: Gidlunds.

- Hansen, Lars Ivar & Olsen, Bjørnar 2006: *Samernas historia fram till 1750*. Stockholm: Liber.
- Hedman, Sven-Donald & Olsen, Bjørnar & Vretemark, Maria 2015: Hunters, herders and hearths: interpreting new results from hearth row sites in Pasvik, Arctic Norway. – *Rangifer* 35/1: 1–24. <https://doi.org/10.7557/2.35.1.3334>
- Heikkilä, Mikko 2014: *Bidrag till Fennoskandiniens språkiga förhistoria i tid och rum*. Helsinki: Helsingfors universitet. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-0066-5>
- Itkonen, T. I. 1948: *Suomen lappalaiset vuoteen 1945* 1–2. Porvoo: WSOY.
- Jensen, Christin Eldegard 2020: Tracing pioneer agriculture in northern Norway. – Santeri Vanhanen & Per Lagerås (toim.), *Archaeobotanical studies of past plant cultivation in northern Europe*. Advances in Archaeobotany 5. 69–81. <https://doi.org/10.2307/j.ctv19qmf01.8>
- Koivulehto, Jorma 1991: *Uralische Evidenz für die Laryngaltheorie*. Sitzungsberichte der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse 566 / Veröffentlichungen der Kommission für Linguistik und Kommunikationsforschung 24. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- Koivulehto, Jorma 1999a: Das Verhältnis des Ostseefinnischen und des Lappischen im Lichte der alten Lehnwörter: Die Substitution des fremden Wortausgangs *-CVz im Lappischen. – Pekka Lehtimäki (toim.), *Sprachen in Finnland und Estland*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag. 7–22.
- Koivulehto, Jorma 1999b: *Verba mutuata. Quae vestigia antiquissimi cum Germanis aliisque Indo-Europaeis contactus in linguis Fennicis reliquerint*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 237. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

- Koivulehto, Jorma 2002: Contact with non-Germanic Languages II: Relations to the East. – Oskar Bandle et al. (toim.), *The Nordic Languages. An International Handbook of the History of the North Germanic Languages*. Vol 1. Berlin: de Gruyter. 583–594. <https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/9783110197051-067/html>
- Larsson, Lars-Gunnar 2018: *Per Holmberger och sockenlapparnas språk*. Uppsala: Uppsala universitet.
- Lemonnier, Pierre 1992: *Elements for an Anthropology of Technology*. Michigan: Ann Arbor.
- Margaryan, Ashot & Lawson, Daniel J. & Sikora, Martin et al. 2020: Population genomics of the Viking world. – *Nature* 585: 390–396. <https://doi-org.libproxy.helsinki.fi/10.1038/s41586-020-2688-8>
- Piha, Minerva 2018: Combining Proto-Scandinavian loanword strata in South Saami with the Early Iron Age archaeological material of Jämtland and Dalarna, Sweden. – *Finnisch-Ugrische Forschungen* 64: 118–233. <https://doi.org/10.33339/fuf.66694>
- Qvigstad, J. K. 1893: *Nordische Lehnwörter in Lappischen*. Christiania Videnskabs-Selskabs forhandling. Christiania: Christiania Videnskabs-Selskab.
- Salmi, Anna-Kaisa & van den Berg, Mathilde & Niinimäki, Sirpa & Pelle-tier, Maxime 2021: Earliest archaeological evidence for domesticated reindeer economy among the Sámi of Northeastern Fennoscandia AD 1300 onwards – *Journal of Anthropological Archaeology* 62. <https://doi.org/10.1016/j.jaa.2021.101303>
- Sammallahti, Pekka 1998: *The Saami Languages. An Introduction*. Kárášjohka: Davvi Girji.
- Schefferus, Johannes 1963[1674]: *Laponia*. Hämeenlinna: Arvo A. Karisto osakeyhtiö.
- Schlachter, Wolfgang 1958: *Wörterbuch des Waldlappendialekts von Malå und Texte zur Ethnographie*. Lexica Societatis Fenno-Ugricae XIV. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

- Thomsen, Vilhelm 1869: *Den gotiske sprogklasses indflydelse på den finske*. København: Gyldendalske boghandel.
- Tudero, Gabriele 1905[1672–79]: En kort underrättelse om the Österbothniska lappar som under Kiemi Gebiet lyda. – *Bidrag till kännedom om de svenska landsmålen och svenskt folkliv XVII*, 6.
- Valtonen, Taarna 2021: Inarinsaamen ja koltansaamen nuotta-apajien nimet: nimeämiskulttuureja etsimässä. – *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja* 98: 437–464.
<https://doi.org/10.33340/susa.95370>
- Wiklund, K. B. 1890: *Lule-Lappisches Wörterbuch*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia I. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Wiklund, K. B. 1892: Die nordischen Lehnwörter in den russisch-lappischen Dialekten. – *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja* 10: 146–206.
- Wiklund, K. B. 1894: *Kleine Lappische Chrestomathie mit Glossar*. Apuneuvoja suomalais-ugrilaisten kielten opintoja varten 1. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Wiklund, K. B. 1896: *Entwurf einer urlappischen Lautlehre*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia X. Helsingfors: Société Finno-Ougrienne.

Liite 1. Karjanhoitoon liittyvät kantaskandinaavista saamen kielisiin lainatut sanat ja niiden levikki eri kielissä. Tummissa värillä merkityissä kielissä (saaE, saaU, saaPi, saaL, saaP) on 81–93 prosenttia listan sanoista. Toiseksi tummissa merkityissä kielissä (saaI, saaKo) on 55–63 prosenttia listan sanoista. Valkoisella pohjalla merkityissä kielissä (saaKi, saaT) on 26–31 prosenttia listan sanoista.

Kieli/lainattu merkitys	saaE	saaU	saaPi	saaL	saaP	saaI	saaKo	saaKi	saaT
1. 'lammas'	x	x	x	x	x	x	x		
2. 'karitsa', 'lammas, uuhi'					x	x	x	x	x
3. 'pässi'	x	x	x	x	x	x	x	x	
4. 'vuohi'	x	x	x	x	x	x	x		
5. 'kili'				x	x				
6. 'pukki'		x	x	x	x				
7. 'lehmä'	x	x	x	x	x	x	x		
8. 'vasikka'	x	x	x	x	x	x	x		
9. 'härkä, sonni'	x	x	x	x	x	x			
10. 'villa'	x	x	x	x	x	x	x	x	x
11.	x	x	x	x	x	x	x	x	

'sakset, keritsi- met'									
12. 'värt- tinä'	x	x	x	x	x	x	x	x	x
13. 'lapanen'	x	x	x	x	x	x	x	x	x
14. 'huopa, huovut- taa, huopua'				x	x	x	x		
15. 'karkea villa- sarka'	x	x	x	x	x				
16. 'maito'	x	x	x	x	x	x	x		
17. 'kerma'					x	x	x		
18. 'juuston- juoksu- tin, juoksu- tus- maha'	x	x	x	x	x				
19. 'hera'	x	x	x	x	x	x	x		
20. 'puinen lypsyas- tia, kulho'	x	x	x	x	x	x	x	x	x
21.	x	x	x	x	x	x		x	

'liha (ruo- kana)'									
22. 'sika'	x	x	x	x	x				
23. 'tamma'	x	x	x	x	x				
24. 'hevo- nen'				x	x				x
25. 'kuohita'		x	x	x	x				
26. 'kesyt- tää, opettaa eläintä'	x	x	x	x	x	x	x		
27. 'katsoa, tark- kailla, tähyt- tää'	x	x	x	x	x	x	x		x
28. 'tie, reitti, väli- matka'	x	x	x	x	x				
29. 'ohjata, taluttaa, ajaa (eläi- miä)'	x	x	x	x	x	x	x	x	
30. 'raito, yhteen	x	x	x	x	x	x	x	x	x

liitetyjä eläimiä'									
31. 'aitaus, aidattu alue'	x	x	x	x	x	x	x	x	x
32. 'paimen- nettava eläin- lauma, poroelo'	x	x							
33. 'renki'	x	x	x	x					
34. 'varasto'	x	x	x	x	x	x	x	x	x
35. 'talo, tupa, mökki'	x	x	x		x				
36. 'navetta'	x	x	x	x	x				
37. 'heinä'	x			x	x				
38. 'ruoho, kukka'	x	x	x	x	x	x	x		x
39. 'lehti'	x	x	x	x	x	x			
40. 'pieniko- koinen oksa, risu'	x	x	x	x	x	x	x	x	
41.	x	x	x	x	x				

'tuomi' ~ '(kos- tea) lehto'									
42. 'olki'	x								
Yh- teensä	35/ 42	35/ 42	34/ 42	37/ 42	39/ 42	26/ 42	23/ 42	13/ 42	11/ 42